

**"RAQAMLI JAMIYATDA ERKINLIK VA NAZORAT: BIO-HOKIMIYATNING
YANGI SHAKLLARI".**

Muhiddinova Jasmina Husniddinovna

dostonboxodirov@gmail.com

Sayqanova Hadicha Panji qizi

hadichasayxanova@gmail.com

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti Termiz Filiali 1-kurs talabalari

Mamatqulova Nilufar Xusanovna

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti Termiz Filiali

Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrası v.b, dotsent (PhD)

nilufarmamatqulova53@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola zamonaviy raqamli jamiyatda shaxsiy erkinlik va kuzatuv o`rtasidagi murakkab munosabatlarni tanqidiy tahlil qiladi. Maqolada raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi bilan kuchayib borayotgan kuzatuv mexanizmlari va ularning inson huquqlari, demokratik jarayonlar va shaxsiy avtonomiyaqa ta`siri o`rganilgan. Tadqiqotda davlatlar va korporatsiyalar tomonidan amalga oshiriladigan ma`lumotlar to`plash va tahlil qilish jarayonlari, shuningdek, fuqarolarning raqamli huquqlari himoyasi masalalari yoritilgan. Maqola zamonaviy kuzatuv tizimlarining ijtimoiy, siyosiy va huquqiy oqibatlarini falsafiy va amaliy nuqtai nazardan tahlil qilishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: raqamli kuzatuv, shaxsiy erkinlik, ma'lumotlarni himoya qilish, algoritmik boshqaruv, raqamli huquqlar, kuzatuv kapitalizmi, ma'lumotlar ekologiyasi, kibererkinlik, raqamli avtonomiya.

Аннотация: Эта научная статья критически анализирует сложную взаимосвязь между личной свободой и наблюдением в современном цифровом обществе. В статье рассматриваются механизмы наблюдения, которые усиливаются с быстрым развитием цифровых технологий, и их влияние на права человека, демократические процессы и личную автономию. В исследовании освещены процессы сбора и анализа данных,

осуществляемые государствами и корпорациями, а также вопросы защиты цифровых прав граждан. Статья посвящена анализу социальных, политических и правовых последствий современных систем наблюдения с философской и практической точек зрения.

Ключевые слова: цифровое наблюдение, личная свобода, защита данных, алгоритмическое управление, цифровые права, надзорный капитализм, экология данных, киберсвобода, цифровая автономия.

Abstract: This scientific article provides a critical analysis of the complex relationship between personal freedom and observation in a modern digital society. The article examines the growing surveillance mechanisms with the rapid development of digital technologies and their impact on human rights, democratic processes, and personal autonomy. The study covers the processes of data collection and analysis carried out by states and corporations, as well as issues of protecting the digital rights of citizens. The article is aimed at analyzing the social, political, and legal consequences of modern surveillance systems from a philosophical and practical point of view.

Keywords: digital surveillance, personal freedom, data protection, algorithmic control, digital rights, surveillance capitalism, data ecology, cyberfreedom, digital autonomy.

Kirish: Zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi insoniyat oldiga yangi imkoniyatlar va bir vaqtning o'zida jiddiy muammolarni qo'ymoqda. Bugungi kunda inson faoliyatining deyarli barcha sohalari raqamlashtirilgan bo'lib, bu jarayon shaxsiy erkinlik va maxfiylik muammolarini keskinlashtirmoqda. Har birimiz har kuni o'z irodamizdan tashqari holda turli raqamli tizimlar tomonidan kuzatilishimizga guvoh bo'lamiz. Raqamli asrda erkinlik va kuzatuv o'rtasidagi murakkab munosabatlar nafaqat individual darajada, balki butun jamiyat tuzilishi va demokratik institutlar uchun muhim ahamiyatga ega. Maqolaning asosiy maqsadi - raqamli kuzatuvning zamonaviy shakllari, ularning inson huquqlari va erkinliklariga ta'sirini chuqur o'rganish, shuningdek, ushbu muammolarga samarali yechimlarni taklif etishdan iborat.

Kuzatuv tushunchasi tarixan turli shakllarda mavjud bo'lgan. Frensis Bekonning "Bilish - bu kuch" printsipli zamonaviy kuzatuv tizimlarining falsafiy asoslaridan biridir. Biroq, XX asrning oxirlarida Mishel Fuko tomonidan ilgari surilgan "panoptikum" kontseptsiyasi raqamli kuzatuvni tushunishda alohida ahamiyatga ega. Fuko panoptikumda qamalanganlar doimiy

kuzatilayotganlik hissiga ega bo'lishlarini, natijada o'zlarini o'zlari nazorat qilishlarini ta'kidlaydi.

Zamonaviy raqamli jamiyatda bu kontseptsiya “raqamli panoptikum” shaklida namoyon bo'lmoqda. Devid Lyonning ta'kidlashicha, bugungi kuzatuv nafaqat cheklangan makonlarda, balki butun global miqyosda amalga oshirilmoqda. Raqamli texnologiyalar kuzatuvni “suvli kuzatuv” (liquid surveillance) shakliga aylantirdi, bu esa doimiy va har qanday joyda amalga oshirilishi mumkin. Zizek va Baudrillard kabi postmodern faylasuflarning ishlari orqali kuzatuvning simulyakrlar olamidagi o'rnini tushuniladi. Bugungi kunda kuzatuv nafaqat real shaxslarni, balki ularning raqamli ko'rinishlarini ham nazorat qilishga qaratilgan. Kuzatuvning ikki asosiy turi mavjud: 1. Vertikal kuzatuv (yuqoridan pastga - davlat va korporatsiyalar tomonidan). 2. Gorizontal kuzatuv (fuqarolar o'rtasida - ijtimoiy tarmoqlar orqali). Shoshana Zuboff “kuzatuv kapitalizmi” tushunchasini ilgari surib, bu yangiy iqtisodiy tuzumda shaxsiy ma'lumotlar yangi tijorat mahsulotiga aylanganligini ta'kidlaydi. Bu esa an'anaviy mulkchilik va erkinlik tushunchalarini tubdan o'zgartirmoqda.

Davlatlar tomonidan amalga oshiriladigan raqamli kuzatuv “milliy xavfsizlik” va “jinoyatchilikka qarshi kurash” kabi legitimal maqsadlar bilan oqlanadi. Edvard Snovdenning ochiqliklari AQShning NSA va boshqa razvedka agentliklarining global miqyosdagi kuzatuv dasturlarini ochib berdi. PRISM, XKeyscore kabi dasturlar millionlab odamlarning shaxsiy ma'lumotlarini to'plash va tahli qilish imkoniyatiga ega. Xitoyning “ijtimoiy ishonch balli” tizimi va boshqa mamlakatlarning “aqlli shahar” loyihalari keng qamrovli kuzatuvning yangi shakllaridir. Bu tizimlar fuqarolarning harakatlari, xatti-harakatlari va hatto fikrlash uslublarini nazorat qilishga intiladi. Davlat kuzatuvining asosiy muammo - bu “xavfsizlik- erkinlik” paradoksidan ifodalanadi. Giorgio Agambenning “favqulodda holat” nazariyasiga ko'ra, zamonaviy davlatlar doimiy ravishda xavf muhitini saqlab, o'z kuzatuv vakolatlarini kengaytirishga intiladi.

Yevropa Ittifoqining Umumiy Ma'lumotlarni Himoya Qilish Qoidalari (GDPR) kuzatuvni cheklashga qaratilgan eng rivojlangan huquqiy mexanizmlardan biridir. Biroq, ko'plab mamlakatlarda kuzatuv huquqiy normalar bilan emas, balki maxfiylik bilan amalga oshirilmoqda. Korporativ kuzatuv “kuzatuv kapitalizmi” ning asosiy vositasidir. Google, Facebook, Amazon kabi texnologik gigantlar foydalanuvchilar haqida millionlab ma'lumotlarni to'playdi va ularni reklama va marketing maqsadlarida foydalanadi. Bu kompaniyalar “ma'lumotlar - bu yangi neft” paradimasiga asoslanadi. Shoshana Zuboff ta'kidlashicha, kuzatuv kapitalizmi nafaqat ma'lumotlarni to'playdi, balki inson xatti-harakatlarini bashorat qilish va nazorat qilishga qaratilgan. Bu esa inson irodasi va erkinligiga bevosita tahdididir. Korporativ kuzatuvning asosiy xususiyatlari: Ma'lumotlarning to'planishi foydalanuvchining

roziligi bilan amalga oshiriladi (lekin ko`pincha shaffof bo`lmagan shartnomalar asosida); ma`lumotlar behavioral targeting va manipulyatsiya maqsadlarida ishlatiladi; algoritmik qaror qabul qilish insonning tanlov erkinligini cheklaydi.

Byung-Chul Han “shaffoflik jamiyati” tushunchasini tanqid qilib, doimiy kuzatuv shaxsning ichki dunyosini vayron qilishini ta`kidlaydi. Raqamli tizimlar biz nima qilayotganimizni nafaqat biladi, balki biz kim bo`lishimizni ham belgilaydi. Xalqaro huquqiy hujjatlar, xususan Inson Huquqlari Umum deklaratsiyasi (1948) va Fuqarolik va Siyosiy Huquqlar to`g`risidagi Pakt (1966) shaxsiy hayotga aralashmaslik huquqini kafolatlaydi. Biroq, raqamli asrda bu huquqlarni amalda qo`llash qiyinlashmoqda. Yevropa Ittifoqining GDPR (2018) ma`lumotlarni himoya qilish bo`yicha eng rivojlangan qonunchilikdir. Unda quyidagi tamoyillar mavjud: ma`lumotlarni to`g`ridan-to`g`ri to`plash tamoyili; maqsadlar cheklanganligi; ma`lumotlarni saqlash muddatlarining chegaralanganligi.

O`zbekiston Respublikasining “Shaxsiy ma`lumotlar to`g`risida” gi Qonuni (2021) raqamli erkinlikni himoya qilishga qaratilgan muhim qonunchilik qadamidir. Qonunda shaxsiy ma`lumotlarni qayta ishlashning asosiy tamoyillari, ma`lumotlar sub`ektining huquqlari belgilangan. Lekin huquqiy himoya amalda bir qator muammolarga duch kelmoqda: texnologiyalarning qonunchilikdan oldin rivojlanishi; xalqaro ma`lumotlar oqimini nazorat qilish qiyinligi; huquqni qo`llash mexanizmlarining etarli emasligi. Muammoning yechimi ko`p qirrali yondashuvni talab qiladi: 1. Texnologik yechimlar: Kuchli shifrlash, maxfiylikni himoya qiluvchi texnologiyalar. 2. Huquqiy mexanizmlar: Ma`lumotlarni himoya qilish qonunlarini takomillashtirish. 3. Madaniy o`zgarishlar: Raqamli savodxonlikni oshirish. 4. Ijtimoiy faollik: Fuqarolik jamiyatining faol ishtiroki.

Helen Nissenbaumning “kontekstual yaxlitlik” nazariyasiga ko`ra, ma`lumotlar muayyan kontekstdagi norozilik asosida tarqatilishi kerak. “Ma`lumotlar ekologiyasi” yondashuvi ma`lumotlarni tabiiy resurs sifatida ko`rib, ularning barqaror boshqarilishini ta`minlashni maqsad qiladi. Bu yondashuv quyidagi tamoyillarga asoslanadi: ma`lumotlarning cheklangan tarqatilishi; shaffoflik va javobgarlik; ekotizim yondashuvi. Raqamli erkinlikni himoya qilishda “dizayn orqali maxfiylik” (privacy by design) konsepsiyasi muhim ahamiyatga ega. Bu tamoyilga ko`ra, maxfiylik tizimlarning dastlabki loyihalash bosqichidanoq hisobga olinishi kerak.

XULOSA VA TAKLIFLAR:

Raqamli asrda erkinlik va kuzatuv o`rtasidagi muvozanatni topish zamonaviy jamiyatning eng muhim vazifalaridan biridir. Quyidagi yo`nalishlarda ish olib borish tavsiya etiladi: 1. Qonunchilik darajasida: ma`lumotlarni himoya qilish qonunlarini takomillashtirish;

xalqaro hamkorlikni kuchaytirish; mustaqil nazorat organlarini yaratish. 2. Texnologik darajada: maxfiylikni himoya qiluvchi texnologiyalarni rivojlantirish; ochiq kodli dasturiy ta`minotni rag`batlantirish. 3. Jamiyat darajasida: raqamli savodoxonlikni oshirish; fuqarolik tashabbuslarini qo`llab-quvvatlash. Nihoyat, raqamli erkinlik nafaqat shaxsiy, balki jamoat manfaatlarini himoya qilish vositasi ekanligini anglash muhimdir. Raqamli jamiyatda haqiqiy erkinlik - bu nafaqat kuzatilmaslik, balki o`z taqdirini o`zi belgilash huquqidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Zuboff, S. (2019). The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. PublicAffairs.
2. Lyon, D. (2018). The Culture of Surveillance: Watching as a Way of Life. Polity Press.
3. Greenwald, G. (2014). No Place to Hide: Edward Snowden, the NSA, and the U.S. Surveillance State. Metropolitan Books.
7. Абдурасулов О. А. Человеческий фактор и ценность - главные направления наших реформ. // Лучшие интеллектуальные исследования. Часть-20, том-3. Май - 2024. <http://web-journal.ru/206-210> стр.
8. Abdurasulov O. A. Fuqarolik jamiyatini shakllantirishda muhandis-texnik ziyolilarning ijtimoiy roli. "Mineral xomashyolarni qazib olish, qayta ishlashning istiqbollari yoshlar nigohida" mavzusidagi "Olmaliq KMK" AJning 75 yilligiga bag`ishlangan Respublika ilmiy-texnik anjumani materiallari. TDTU OF 15-may 2024-y. 271-273 betlar.
10. Абдурасулов О.А. Философия техники в XXI веке. International Conference Industrial Technologies and Engineering ICITE - 2024. XI Международная ежегодная конференция «Промышленные технологии и инжиниринг - ICITE-2024», в честь Всемирного дня науки за мир и развитие. 14-15 ноября 2024. Шымкент, Казахстан. www.icite.ukgu.kz. стр. 122.
11. O`zbekiston Respublikasining "Shaxsiy ma`lumotlar to`g`risida" gi Qonuni 2021.